

Volume 7 (Special Issue 09) November 2017 ISSN-No. 2230-9578

प्रा. शि. मा. (सा. शि.)

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred Journal

Volume 7 (Special Issue 09) November 2017 ISSN-No. 2230-9578

	Name	Title of the Paper	
	English		
1	Singh Dr. Abhay Kumar	The Naxal Problem: Issues, Challenges & Diagnostic Approach	१
2	Gosavi D. M.	Naxalite Movement in the 21st Century: Problems & Solutions	१८
3	Wagh Dr. L. P.	The Naxal Problem Understanding Issues, Challenges & Alternative Approaches	२१
4	Kamble, Dr. Surendra	The Issues & State Policy on the Naxal Threats in Contemporary India	२५
5	Verma Avneeshkumar	Socio - Economic Solution to Naxal Violence	२८
6	kulkarni, Sneha	Role of Women in Maoist War in India - Naxalite & Anti Naxalite Spectrum	३२
7	Satish Nikam	Naxalism : Its Perception and Solutions	३६
8	Sunil Kumar	Naxalism - A Major Security Challenge for Indias Security	४१
	Hindi		
9	पाटील एस. आर.	नक्सलवाद से भारत की आन्तरिक सुरक्षा पर प्रभाव	४३
10	देशमुख, प्रा. आबासाहेब एम.	भारतमे नक्सलवाद की ऐतिहासिकता और समस्या समाधान	५०
11	खत्री डॉ. संतोष एस.	नक्सलवाद: राजनैतिक मानसिकता	५३
12	सिंह, अरविंद कुमार, सिंह, डॉ. अभयकुमार	नक्सलवाद: समस्या, साजिश एवं समाधान	५६
	Marathi		
13	तोडकर डॉ. बी. डी.	नक्सलवादी चळवळ : कारणे आणि उपाययोजना	५९
14	नेरकर आर. बी.	नक्सलवादी चळवळी : प्रशासनासमोरील प्रश्नचिन्ह	६३
15	पाटील डॉ. के. बी.	नक्षलवादाचा वाढता प्रभाव आणि भारताची अंतर्गत सुरक्षा	६८
16	चक्रे किरण	भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेसमोरील समस्या : नक्षलवाद	७१
17	राऊत, प्रा. रमेश	भारतातील नक्षलवादी समस्या सोडविण्यातील सं.रा.सं.चे कार्य	७४
18	पाटील प्रमोद आर.	नक्षलवादी चळवळ आणि भारताची अंतर्गत सुरक्षा	७७
19	धर्माधिकारी डॉ कविता जे.	एकविसाव्या शतकातील नक्षलवादी चळवळ: उपाययोजना	८०
20	मोरे प्रवीण बी.	भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेवर परिणाम करणारा घटक: नक्षलवाद	८३
21	पाटील एन. झेड.	नक्षलवाद: भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेपुढील आव्हान	८७
22	गडदरे आनंदा बी.	नक्षलवादी चळवळ आणि भारताची अंतर्गत सुरक्षा	९२
23	मेघे राहुल पी.	भारताच्या सार्वभौमत्वाला आव्हान नक्षलवादाचे	९५
24	कुळकर्णी डॉ. शरद एम.	एकविसाव्या शतकातील नक्षलवादाचे आव्हान व उपाययोजना	९८
25	राजपुत सुनिल एच.	२१व्या शतकातील नक्षलवादाचे आव्हान व उपाययोजना	१०१
26	घन आनंद एल.	भारताची अंतर्गत सुरक्षा आणि नक्षलवादी चळवळ	१०४
27	देसले डॉ. मधुकर ए.	नक्षलवादी चळवळ - कारणे, परिणाम आणि उपाययोजनांचा समाजशास्त्रीय अभ्यास	१०७
28	नागरगोजे के. एम.	महाराष्ट्र राज्यातील अंतर्गत सुरक्षेत नक्षलवादाचा प्रभाव	११०
29	जाधव, प्राचार्य डॉ. विजय वाय.	नक्षलवादाची बंडखोरी बंडखोरी व त्यावरील उपाययोजना	११२
30	गावित गिरीश जे.	भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेला धोका - नक्षलवाद	११५
31	निकुंभ डॉ. जी. एच. / धगधगे उपेंद्र जे.	केंद्रीय राखीव दलाचे नक्षलवाद विरोधातील योगदान	११८
32	माळी दिनेश डी.	नक्षलवादाचा भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेवर प्रभाव	१२३
33	गायकवाड डॉ. अभिषेक	नक्षलवादी चळवळ: आव्हाने व उपाययोजना	१२६
34	गायकवाड डॉ. सुजाता	२१व्या शतकातील नक्षलवादी चळवळ - कारणे व सामाजिक, राजकीय व प्रशासनिक परिणाम : उपाययोजना	१३१
35	पाटील प्रा. गुलाब एस.	नक्षलवाद - भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेपुढील एक आव्हान	१३५

३२. नक्षलवादाचा भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेवर प्रभाव

प्रा. दिनेश दयाराम माळी

वि. उ. पाटील कला, व देसले विज्ञान महाविद्यालय, साक्री जि. धुळे

प्रस्तावना :

भारतात 'नक्षलवाद' हा 'माओवाद' म्हणून ओळखला जातो. 'नक्षलवाद' एक प्रकारचा कट्टर साम्यवाद आहे. साम्यवादी आहे. साम्यवादी विचारसरणीनुसार सर्व मालमत्ता, संपत्ती ही राष्ट्रीय मालमत्ता, संपत्ती आहे. राष्ट्रातील मालमत्तेवर कोणत्याही एका पक्षाचा शक्तीचा अधिकार नसून ती सर्वांची मालमत्ता असल्याने या ठिकाणी सर्व व्यक्ती समान आहेत. त्यातूनच सुमारे ३० वर्षांपूर्वी नक्षलबारी येथे संध्याळ आणि अन्य आदिवासी टोळ्यांनी उठाव केला, बंड उभारले. त्या आधी मार्क्सिस्ट साम्यवादी पक्षाच्या नक्षलबारी शाखेने मध्यवर्ती पक्षाला डावलून जो सशस्त्र उठाव केला तो उठाव म्हणजे नक्षलवादी चळवळीची सुरुवात होय. गेल्या ३० वर्षांच्या नक्षलवादी कार्यवाहीचा विचार केला तर स्पष्ट होते की त्यांच्या लढ्याच्या स्वरूपात, वर्गपध्दतीमध्ये आणि ध्येयधोरणामध्ये बराचसा लक्षणीय बदल झालेला आहे. सध्यातरी नक्षवादींनी आंतरराष्ट्रीय कल्पना सोडून दिलेल्या आहेत. स्थानिक राष्ट्रीय क्रांतीचे त्यांना अपेक्षित आहे. नक्षलवादी आपल्या आजूबाजूच्या लोकासाठी लूटमार करतात. त्या चळवळीमध्ये समावलेल्या बहुतेक सर्व जमाती दारिद्र्याने घेरलेल्या आहेत. बहुतांशी आदिवासी, क्षेत्रात, भागात या नक्षलवादी चळवळीचा प्रसार झालेला आहे.

बिहारमध्ये नक्षलवाद्यांनी विस्तृत क्षेत्रात आपला लढा सुरु केलेला आहे. मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र, आंध्रप्रदेश आणि ओरिसातही नक्षलवादी चळवळी सक्रीय आहेत. मध्यप्रदेशातील बस्तर जिल्ह्यात आदिवासी जमातीच्या हितसंबंधेचे रक्षण करण्याचे कार्य नक्षवादी चळवळीतून सुरु आहे. आदिवासींच्या जमीनी हडप करणारे जमीनदार शेतकरी, सावकार, कंत्राटदार आणि भ्रष्ट सरकारी अधिकारी या सर्वांच्या विरुद्ध नक्षलवाद्यांचा लढा सुरु आहे. बिहारमध्ये हरिजन-गिरीजन आणि मागासलेल्या जमातींच्या वतीने नक्षलवाद्यांनी शस्त्र उचललेली आहेत. त्या चळवळीमध्ये विनोद मिश्राचे नेतृत्व उल्लेखनीय आहे.

नक्षलवादी चळवळीचा आराखडा किंवा सांगाडा विस्तृत स्वरूपाचा नाही. भारतीय उपखंडाच्या दृष्टीने नक्षलवादी चळवळीतील संख्या नगण्य स्वरूपाचीच आहे. नक्षलवादी चळवळीला सर्वसामान्यांची साहनुभूती असली तरी कट्टर नक्षलवादी (सक्रिय नक्षलवादी) दहा हजारापेक्षा जास्त नसावेत. नक्षलवादी चळवळीचे क्षेत्र सुध्दा मर्यादित स्वरूपाचेच आहे. राज्यस्तरावर बिहार, मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र, आंध्रप्रदेश आणि ओरिसा या ठिकाणी नक्षलवादी सक्रीय आहेत. बंगाल राज्यामध्ये नक्षलवादी चळवळीचा जन्म झाला पण बंगालमध्ये या चळवळीचा विस्तार झालेला नाही. त्या ठिकाणी ही चळवळ नामशेष झालेली आहे. आंध्रप्रदेशातील श्रीकाकुलम्, वरंगळ, अदिलाबाद, निजामाबाद, रवमाम, करिमनगर, नलगोंडा, व पूर्व गोदावरी जिल्ह्यामध्ये नक्षलवादी कारवाया सुरु आहेत. मध्यप्रदेशातील बस्तर जिल्ह्याशिवाय दुर्ग, भिलाई, रायपूर, बिलासपूर, सरगुजा या जिल्ह्यात नक्षलवादी सक्रीय आहेत. महाराष्ट्रामध्ये नक्षलवादींचा विशेष बोल बाला नसला तरी गडचिरोडली व चंद्रपूर जिल्ह्यात चळवळीचे कार्य सुरु आहे.

कार्यप्रणाली :

नक्षलवादी चळवळीमध्ये समावलेल्या सर्वांचीच ठाम समजूत आहे की संपूर्ण भारतात एकदम क्रांती घडून येणे अशक्य आहे. त्यामुळे 'ग्रास रुट लेव्हल' वरच मर्यादित स्वरूपाचा परंतु निश्चयी लक्ष्यावर त्यांनी आपले लक्ष केंद्रीत करण्याचे ठरवून कार्यप्रणाली निश्चित झालेली आहे. नक्षलवादी संघटनांनी आपली ध्येय धोरणे, तत्वप्रणाली आधीच स्पष्ट केलेली आहे. आपली उद्दिष्ट्ये, धोरणे ते सुरुवातीस पत्रकाद्वारे, वृत्तपत्राद्वारे, पुस्तकाद्वारे किंवा अन्य प्रसारमाध्यमाद्वारे प्रसारित करतात. त्यानुसार सभा, व्याख्याने आयोजित केली जातात. मोर्चे निदर्शने निषेध कार्यक्रम राबविले जातात. तळागाळातील लोकांचे प्रश्न पुढे आणले जातात. सामाजिक

समता अन्यायाविरुद्ध आवाज काढण्याची प्रक्रिया सुरु होते. परिस्थितीनुसार शास्त्र स्फोटके, दारुगोळा इत्यादींचाही उपयोग केला जातो. नक्षलवादी चळवळीमध्ये एकाच वेळी अनेक कारवाया न करता ठरावीक ध्येय, लक्ष्य डोळ्यापुढे ठेवून त्यासाठी परिणामकारक कारवाया केल्या जातात. विशेष म्हणजे नक्षलवाद्यांच्या निरनिराळ्या गटांमध्ये आणि संघटनांमध्ये मोठ्या प्रमाणात सहकार्याची भावना रुजली आहे. संघटना संघटनांमध्ये एकसूत्रीकरण आढळून येते. अलीकडेच नक्षलवादी परिस्थितीला अनुसरून कार्य करू लागलेले आहेत. हिंसाचारामध्ये त्यांना विशेष रुची नाही. आपल्या मागण्या पूर्ण होताना त्यांनी सामाजिक बांधिलकी पूर्णपणे सोडलेली नाही.

आंध्रप्रदेशातील चळवळ :

अनेक कारणांमुळे भारतीय कम्युनिस्ट पक्षात (C.P.I.M.L.) फाटाफूट झाली व त्यातून अनेक गट निर्माण झाले. पण शेतकरी व मजूरवर्गाचा सशस्त्र संघर्ष हे ध्येय सर्व गटांचे समान आहे. एकेकाळी एकट्या आंध्रप्रदेशात दहा नक्षलवादी गट अस्तित्वात होते, तर बिहारमध्ये ९ गट होते. चारु मुजुमदार यांचे कट्टर शिष्य कोंडापल्ली सीतारामय्या यांनी १९८० मध्ये पीपल्स वॉर ग्रुप ची स्थापना केली व इतर नक्षलवादी गटांना निष्प्रभ करून सोडले. आंध्रप्रदेशात त्यांनी उत्कृष्ट संघटना उभी केली होती. अनेक गनिमी पथके (guerrilla squads) पण तयार केली. त्यांना 'डालमा' असे संबोधले जात असे. या पथकांनी शत्रूचा पूर्ण 'खातमा' करणे, त्याचे तळ उद्ध्वस्त करणे, सुरक्षा सैनिकांवर दबा धरून हल्ले करणे, राज्य सरकारच्या मालमत्तेची मोडतोड करणे, नासधूस करणे यांचा सपाटा चालवला. सन १९८४ पासून १९८८ पर्यंत २१ शिपाई, ५ हेडकॉन्स्टेबल, ५ सबइन्स्पेक्टर्स, १ डेप्युटी सुपरिटेंडेंट यांना यमसदनी पाठवले आहे. डिसेंबर १९८७ साली पुलामेट्टा खेड्याजवळ ७ आय. एस. ए. अधिकाऱ्यांचे अपहरण करण्यात आले. तुरुंगात असलेल्या ८ नक्षलवाद्यांना सोडल्यानंतरच त्यांची सुटका करण्यात आली. त्यांनी जमीनदार, सावकार, सरकारी अधिकारी यांच्यात जबर दहशत निर्माण केली आणि आंध्र प्रदेशातील त्यांचे वर्चस्व असलेल्या भागात मजुरांना न्याय व योग्य मजुरी देणे भाग पाडले. व्याजाचे दरदेखील योग्य प्रमाणात आकारले जात आहेत की नाही हे बघितले. काही भागात कमीत कमी श्रमाचा मोबदला देण्याकरता व योग्य किमती आकारल्या जाव्यात याकरता, जनता न्यायालये (people's court) स्थापन करण्यात आली. अशा प्रकारे राज्य सरकारच्या अधिकाऱ्यांना व जमीनदारांना वठणीवर आणण्यात आले.

बिहार :

बिहार राज्य म्हणजे एकेकाळचे सम्राट अशोकचे साम्राज्य! याच प्रदेशात गौतम बुद्ध निर्वाणाप्रत पोहोचले. मानवी संस्कृतीचा पाळणा असलेले हे राज्य एकाविसाव्या शतकात प्राण कासावीस झाल्यासारखे कालक्रमणा करत आहे. याचे कारण गरिबी, साक्षरता, भ्रष्टाचार आणि नैतिक अधःपतन! या जंगलराज्यात कायद्याचे राज्य जवळ-जवळ संपुष्टात आले आहे. उच्चवर्णीयांच्या छळाला, जबरदस्तीला तोंड देण्यासाठी नक्षलवादी चळवळ जन्मास आली आहे. गेले तीन दशके बिहार राज्य हे जातीय संघर्षाचे आगर बनले आहे. आपले वर्चस्व कायम राखण्याकरता उच्चवर्णीयांनी स्वतःच्या खाजगी सेना उभारल्या आहेत. राज्यात शासनयंत्रणा ठप्प झाल्यामुळे बिहारच्या अनेक भागात समांतर अशी व्यवस्था, यंत्रणा निर्माण झाली आहे. राज्याच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या शिक्षणसंस्थांचा बोजवारा उडाल्यामुळे हजारो सामान्य, दिखाऊ शिक्षणसंस्था स्थापन झाल्या आहेत. सरकारी आरोग्यसेवेतील डॉक्टरांना खाजगी प्रॅक्टिस परवानगी दिल्यामुळे डॉक्टर मंडळींनी प्रचंड कमाई केली आहे. सरकारी पाणीपुवठा, रोगराईचे माहेरघर बनला आहे; कारण दूषित पाणी पुरवठ्यामुळे हजारो माणसे पावसाळ्यात आजारी पडत आहेत. पोलीसखात्याबद्दल असंख्य तक्रारी आहेत. पोलीस खाते सर्वसामान्य माणसाला संरक्षण आणि सुरक्षा देऊ शकत नाही. देशातील सर्वांत जास्त मनुष्यहत्या, अपहरणे, खंडणी वसुली, कस्टडीतील मृत्यू बिहारमध्ये आढळून येतात, अनेक प्रकरणात, पोलिसांचे, दादा लोक, मवाली, सशस्त्र गुंड यांचेबरोबर साटेलोटे असते. या सर्व कारणांमुळे बिहारमध्ये खाजगी सेनांचे प्राबल्य निर्माण झाले आहे. या पार्श्वभूमीमुळे, सामान्य जनता, दलित वर्ग, शेतकरी व शोषित वर्ग यांना पण आपापल्या खाजगी सेना उभ्या कराव्या लागल्या आहेत. एवढेच नव्हे, तर गनिमी काव्याची पथके पण येथे उभारली गेली आहेत. नक्षलवादाचा अभ्यास करताना या काव्याची गोष्ट लक्षात घेतल्या पाहिजेत.

महाराष्ट्र :

महाराष्ट्र आदिवासींची संख्या ९% आहे. आज ही संख्या सुमारे एक कोटी आहे. आदिवासींच्या विकासाची जबाबदारी राज्य सरकारवर आहे. राज्यातील ६३६,००० आदिवासी कुटुंबांपैकी ५७८,१३५ कुटुंब दारिद्र्यात जगत असून ८३% भूमिहीन आहेत. आदिवासी विकासाच्या शासनाच्या अनेक योजना आहेत. परंतु त्यांच्या स्थितीत सुधारणा होत नाही. अर्थसंकल्पातील ५ टक्केही रक्कम खर्च होत नाही. १९९३-९४ मध्ये सुकथनकर समिती स्थापन करण्यात आली. परंतु १७ वर्षांनंतर अद्यापही शासनाने त्यासाठी निधीची तरतूद अर्थसंकल्पात केलेली नाही. याउलट या १७ वर्षांमध्ये ८,२३९ कोटी रुपये अन्य कामांसाठी वळविण्यात आले आहेत. ही महाराष्ट्रातील परिस्थिती असून इतर राज्यांमध्ये यापेक्षा वेगळी स्थिती नाही.

महाराष्ट्रात आदिवासींच्या योजनांचा पैसा कृष्णा खोरे विकास महामंडळाकडे वळविण्यात आला होता. याबरोबरच मंजूर असलेला पैसाही योग्य रितीने खर्च केला जात नाही. आदिवासी योजनांच्या नावावर मोठ्या प्रमाणात भ्रष्टाचार होतो आहे. मोठ्याच संख्येने आदिवासी आज बेरोजगार व भूमिहीन आहेत. जुन्या आतंक्रमीत जमिनी आदिवासींच्या नावावर करण्याचा सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय आहे. परंतु शासन त्यांचा मालकीहक्क नाकारत आहे, दुसरीकडे ओरिसा, छत्तीसगड, झारखंड राज्यातील माओवाद्यांनी त्यांच्या प्रभावाखालील हजारो एकर जमिन आदिवासींना कसण्यासाठी उपलब्ध करून दिलेली आहे. त्यामुळे साहजिकच त्यांचा पाठिंबा माओवाद्यांना मिळतो आहे.

संदर्भ :-

- १) प्रा. ए. पी. चौधरी, सौ. अर्चना चौधरी - 'भारताची अंतर्गत सुरक्षा' - प्रशांत पब्लिकेशन्स, जळगांव
- २) डॉ. देवेंद्र विसपुते, डॉ. कविता धर्माधिकारी, डॉ. अरुण वळी - 'भारताची अंतर्गत सुरक्षा' - प्रशांत पब्लिकेशन्स, जळगांव
- ३) प्रा. म. न. उदगावकर - 'एकविसाव्या शतकातील दहशतवाद' - डायमंड पब्लिकेशन्स
- ४) ब्रिगेडियर हेमंत महाजन - 'नक्षलवादाचे आव्हान चीनचे भारताशी छुपे युद्ध' - नचिकेत प्रकाशन, नागपूर
- ५) डॉ. परशुराम गुप्त - 'नक्सल विद्रोह समस्या एवं समाधान' - प्रकाश बुक डेपो, बरेली
- ६) वी. एन. अरोरा, नन्द किशोर, अभयकुमार सिंह - 'दक्षिण एशिया में सुरक्षा चुनौतियों के नए आयाम' - मोहित पब्लिकेशन्स - नई दिल्ली.

-*-*-